

ZAŠTITA OKOLIŠA U OBNOVI I RAZVOJU HRVATSKE

Ivan CIFRIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 316.444-057.875:504
504.03

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. 1. 1998.

Provedeno je empirijsko anketno istraživanje studenata (N=685; 1997.) na četiri fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Konstruirana su tri instrumenta: za percepcije: (1) "usklađivanja gospodarskog razvoja i poratne obnove", (2) "etos-tipova" (egocentrični, utilitaristi, biocentrični, holisti), (3) "državnog suvereniteta nad prirodnim dobrima". Na prvom instrumentu (1) utvrđena su dva shvaćanja: "ekološki regulacijski protekcionizam" – prednost zaštiti okoliša državnim mjerama i "ekološki regulacijski liberalizam" – prednost privatnom vlasništvu i liberalnom zakonodavstvu. Ostala dva instrumenta (2, 3) pokazuju sljedeće: 91 posto prihvaća holistički etos i ograničenja državnog suvereniteta nad prirodnim dobrima. Usporedba instrumenata (1, 2, 3) pokazuju sljedeće: antropocentrični orijentirani etos-tipovi (egocentrični i utilitaristi) i pristalice neograničena državnog suvereniteta nad prirodnim dobrima skloniji su "regulacijskom liberalizmu", a neantropocentristi (biocentristi i holisti) i pristalice ograničena državnog suvereniteta skloniji su "regulacijskom protekcionizmu".

UVOD: KONTEKSTUALNI OKVIRI

Svijet je postao vjerojatno "nemirniji" no ikad dosad.* Usprkos prestanku epohe "hladnog rata" i početku epohe traženja novih gospodarsko-političkih konsenzusa u novoj globalnoj tricentričnoj "raspodjeli" svijeta (SAD, Europa i Japan s pacifičkim područjem) ili minimalnog konsenzusa u "svjetskom etosu" (Küng, 1992.; Küng/Kuschel, 1993.), upozorava se (za sada) na potencijalni sukob civilizacija (Huntington, 1993.), otvaraju se nova regionalna ratna žarišta (primjerice, Golfski rat), širi se međunarodni terorizam i mafijska privreda, evidentni su lokalni sukobi u raznim prostorima svijeta, povećavaju se kontingenti izbjeglica i prognanika, itd.¹ Sve se to događa na prijelazu u treće tisućljeće koje za neke indicira

epohu "vrućeg rata", umjesto novog stoljeća mira, demokracije i okoliša. Danas se u istom svjetskom loncu "kuhaju" problemi zaštite okoliša, nove formule razvoja, pitanja identiteta (nacionalni, kulturni, religijski) i konačno rata koji zajedno tvore svjetski kovitlac interesa i moći kojom određuju temeljne "šlagvorte" za tipove međunarodnih konstelacija. Sve je to povezano i nisu baš uvjerljivi oni koji misle da će nevidljiva (Smithova) ruka jednostavno to urediti na zadovoljavajući način, niti oni koji nas uvjeravaju da, eto, svi živimo u svjetskoj zajednici za koju se vrlo skrbi međunarodni politički establišment. Uz taj globalni kontekst, za Hrvatsku je posljednjih godina bio sudbonosan tranzicijski i balkanski kontekst u kojima je doživjela i preživjela ratnu sudbinu.

U Hrvatskoj završen Domovinski rat otvara mogućnosti da se brže nastave započeti transformacijski procesi u društvu radi ostvarivanja tranzicijskih ciljeva: demokracije, tržišnog gospodarstva i uklapanja u industrijski razvijeno zapadnoeuropsko društvo. Međutim, još uvijek postoje izvanjske teškoće i dodatni uvjeti za europske integracije (često dodatno politički dozirane), ali i unutarnje teškoće transformacije. Sve to možemo označiti kao probleme ne samo gospodarskog razvoja nego i kao pitanja kulturnog i političkog oblikovanja identiteta hrvatskog društva u novoj europskoj socijalnoj i kulturnoj okolini. U procesualnom pogledu riječ je o modernizacijskim pitanjima hrvatskog društva (Rogić, 1996.). Zato su istraživanja, osobito razmišljanja mladih, o relevantnim društvenim pitanjima perspektiva u jednoj kompleksnoj dimenziji kao što je razvoj, koliko god ta istraživanja bila i parcijalna, bez sumnje problemski relevantna, a vjerojatno i praktično korisna kao pokazatelji pogleda mlade generacije. U tom smislu shvaćamo i rezultate ovog istraživanja.

OKOLIŠ, OBNOVA, RAZVOJ

Tri ključna termina rabimo u naslovu članka kako bismo kontekstualno definirali sadržaj o kojemu govorimo. To su "okoliš", "obnova" i "razvoj". Dva termina – "okoliš" i "razvoj" – danas u svijetu određuju pravce globalnih razmišljanja o perspektivama i praktičnih aktivnosti različitih subjekata na različitim razinama. Nedvojbeno je da su oba problema u samom vrhu pitanja globalnog razvoja svijeta kao takvog, a osobito industrijske civilizacije. Zajedničko im je to što su poprimili globalne razmjere. Ekološki problemi² postali su globalni problemi koji zahtijevaju i globalne ekološke strategije (Bruckmeier, 1994.), svjetsku politiku prema okolišu (Simonis, 1996.), globalitet vladavine (Jänicke, 1997.:189) i međunarodne ekološke režime za pojedine segmente: klime, biološke raznovrsnosti, zrak, otpad, tla itd. (Gehring/Oberthür, 1997.). S druge

pak strane, problem razvoja nije samo pitanje ekološke politike industrijskih zemalja (Jänicke /Hg/, 1996.), aktera međunarodne političke arene i nove (*global governance*) arhitekture (Messner, 1996.) nego je pitanje zajedničkog pristupa svijeta u uvjetima regionalizacije,³ a osobito izazovne ideje "sustainable development" (Huber, 1995.; Brand /Hrsg/, 1997.). "Socijalni okoliš", "prirodni okoliš" i "industrijski sustav" predstavljaju kongruentni sustav za "socijalnoekološku prepravku /Umbau/ industrijskog društva" (Huber, 1995.:39).

U tom kontekstu razmišljanja problem "obnove" ujedno je i pitanje strategije razvoja koja akceptira globalizacijske dimenzije, ali i regionalne i lokalne razine razvoja. Istodobno, "obnova" je termin koji izražava specifičan problem hrvatskog društva koji je nastao kao posljedica ratnih razaranja materijalnih dobara, kulturnog naslijeđa i okoliša. U Hrvatskoj se u javnosti i na području politike riječ "obnova" uzima s velikim "O", a pritom označava (a) revitaliziranje uništenih i oštećenih materijalnih dobara, ali je često proširena i (b) duhovnu dimenziju, tj. dimenziju vrijednosti (vrednota). Ona za jedne predstavlja obnovu tradicionalnoga duha, prije svega tradicionalnih vrijednosti, običaja i religioznosti, što se može obuhvatiti pojmom "retradicionalizacija", a za druge znači prihvaćanje sustava vrijednosti legitimiranih tranzicijskim ciljevima.

Problemi i početne hipoteze

1. Istraživanja odnosa rata i okoliša pokazala su da se u prvi plan uzima "oslobođenje", a zatim "zaštita okoliša" (Cifrić, 1992.; 1993.), što je razumljivo (iako s napomenom da i razaranja okoliša imaju generacijske posljedice). O razvoju se u to vrijeme moglo samo razmišljati, stvarati planove i strategije. Odnos "okoliš – razvoj" može se dvojako razumjeti i interpretirati: jednom u "ekološkoj paradigmi" koja daje zaštiti okoliša prednost, ili obratno, u "razvojnoj paradigmi" koja daje prioritet razvojnim ciljevima. Obje teorijske pozicije mogu se pročitati u inozemnoj stručnoj literaturi i utvrditi u empirijskom mišljenju ispitanika. Nasuprot shvaćanju "ili – ili" držimo da je zaštita okoliša i kao praktično djelovanje i kao kriterij integralni dio shvaćanja razvoja, baš kao što i obnova mora biti sastavnica razvojne strategije. Međutim, situacijsko-empirijski mogu se identificirati oba shvaćanja.

2. Zaštita okoliša u svijetu sve više postaje prioritetnom pretpostavkom gospodarske politike i globalne razvojne perspektive (osobito u kontekstu ideje održivog razvoja) što potvrđuju međunarodne konferencije i konvencije. Hrvatska mora uvažavati svjetske prioritete koji se oblikuju kao međunarodni ekološki režimi (Bruckmeier, 1994.; Gehring/Oberthür, 1997.). Oni jednostavno postaju regulacijsko sredstvo svjetske

ekološke politike (Simonis, 1996.). U tom smislu Hrvatska je prihvatila i potpisala nekolicinu međunarodnih konvencija (i drugih dokumenata), ali i pravnim propisima regulira zaštitu okoliša unutar svojih granica. Ustav RH definira zaštitu okoliša kao jednu od deset vrhovnih vrednota ustavnog poretka (Čl. 3). U regulativnom smislu nisu samo zakoni i pravni propisi relevantni. Postoji razvijena tradicija sa svojim etosom kao regulacija proizvodnog i uopće životnog ponašanja ljudi i lokalnih zajednica, koja je također važna jer popunjava praznine pravnih propisa. Ljudi ne žive primarno prema pravnim regulama, iako one sve više prodiru i u najosobnija područja života, nego i prema moralnim zakonima, a oni su upravo u tradicionalnom, predmodernom društvu supstancijalni regulativni mehanizam života. Zato, a poglavito u poratnoj obnovi, valja uzeti u obzir postojeću tradicijsku supstanciju i u arhitekturi i u običajnosti.

3. Prioritet zaštite okoliša Ustav RH (Čl. 50) štiti i pred privatnovlasničkim interesima i neodgovornim poduzetničkim ponašanjem tako što ih može ograničiti.⁴ Tako se suverenost i privatno vlasništvo na prirodna dobra ograničavaju unutar-njim propisima, a nacionalna suverenost dobrovoljnim prihvaćanjem međunarodnih ekoloških konvencija. Ne možemo očekivati da se takav stav u pučanstvu "dobro" prihvaća u situaciji kad je suverenitet Hrvatske netom i vrlo teško postignut. Odstupanja se mogu psihološki razumjeti i situacijski objasniti.

Za razliku od klasičnih pitanja suvereniteta krajem ovog stoljeća (vezanih isključivo uz kompaktnost teritorija i jedinstva vlasti), sve su prepoznatljiviji problemi energetske i ekološke suverenosti. U vremenskoj i prostornoj dimenziji analize ekoloških i razvojnih posljedica, bilo kao generacijskih odnosa (Reheis, 1996.) ili fordističkog globaliziranja svijeta (Altvater, 1992.; Altvater/ Mahnkopf, 1996.), odnosno u terminu nove "internacionalne konfiguracije" (Bruch/Krebs, 1996.), može se primijetiti sadržajno proširenje kriterija nacionalnog suvereniteta i pojavu restriktivnog ograničavanja privatnog vlasništva pojedinca i dobrovoljnog ograničavanja nacionalnog suvereniteta, sve u interesu zaštite okoliša i prirodnih osnova života.

4. U zaštiti okoliša vrlo je važna politika strukturnih promjena, osobito u gospodarstvu i tehnologiji. Ona obuhvaća ne samo pitanja proizvodnje, tehnoloških razina i kriterija nego i potrebu zatvaranja velikih zagađivača (primjerice u Bakarskom zaljevu, TLM u Šibeniku i sl.) te i zamjenu ograničenih prirodnih sirovina nekim drugim, ekološki prihvatljivijim. Strukturnim promjenama se svakako pridružuje recikliranje i reciklažna proizvodnja. Na razini društva su po-

trebne ne samo unutarsektorske racionalizacije i modernizacije nego i međusektorske, kako pokazuju neke studije, primjerica Japana (Foljanty-Jost, 1995.).

5. Uz tehnološka rješenja u razvijenim zemljama sve se više prakticiraju preventivne i stimulatívne finansijske mjere proizvođačima i potrošačima. Uz državne proračunske intervencije u zaštitu okoliša, porezna politika se može usmjeriti na dodatno oporezivanje zagađivača (proizvodnje i roba) uvođenjem posebnih vrsta poreza. U situaciji kad većina pučanstva živi u težim socijalnim i materijalnim prilikama teško je očekivati opće prihvaćanje dodatnog opterećenja građana posebnim ekološkim porezom. Relativno visoka svijest o značenju okoliša za život sadašnjih i budućih naraštaja prihvatit će dodatno odricanje.

Osim toga, načelno je ovo pitanje: ako postoji porez na dodanu vrijednost, zašto ne bi postojao porez na dodano zagađivanje?.

6. U klasičnoj liberalnoj ekonomiji cijena proizvoda određuje se njezinim priznavanjem na tržištu, bez obzira na to koliko je kapitala, sirovina i ljudskog rada uloženo u proizvod ili oštećen okoliš. Liberalna ekonomija ne uvažava vremensku dimenziju, niti priznaje ograničenja sirovina. Tek shvaćanjem industrijskog društva da nastaju ekološke posljedice i kumulativne nestašice (Simonis, 1994.), otvara se i drama svjetske prehrane (Schug, 1996.) i kritička analiza liberalne ekonomije strogim ekološkim kriterijima (Immler, 1989.; Hampicke, 1992.). Rizici nisu više popratna pojava, nego svjesno kalkulirani potencijalni troškovi, a društvo postaje sve više "rizično društvo" (Beck, 1986.). Možda će ekonomija XXI. stoljeća kao mjerilo vrijednosti proizvodnje uzimati vrijednost neobnovljivih dobara, iscrpljenost sirovina i količinu zagađivanja koju izaziva.

7. Modernizacija s pozitivnim i negativnim učincima globalizacije sve više zahtijeva odgovorno ponašanje, pa su etička pitanja i općenito etička dimenzija postali nezaobilaznima u raspravama o odnosu razvoja i okoliša. Ubrzane promjene industrijskom društvu otežavaju konstituiranje stabilnog etosa, pa se sve više govori o problemu odgovornosti, najčešće u tri aspekta: moralnom, pravnom i profesionalnom. Unutar svakog pravnog sustava reguliraju se prava i odgovornosti pojedinca, što nije dosta za sve kompleksniju razvojnoekološku dimenziju života u kojoj je vrlo važna i savjest ljudskog bića, osobito za neke sektore aktivnosti. Čovjek se ne može odreći moralnih vrijednosti, pa za ponašanje pojedinca još uvijek vrijede univerzalne moralne norme. Zato smo ovdje pitanje odgovornosti i postavili u simboličkom sadržaju različitih tipova etosa. Posebno značenje ima regulacija profesionalnog djelovanja, pa su sve više u igri različite konvencije i

kodeksi ponašanja koji definiraju kriterije. I sama odgovornost se tako dijeli na više odgovornih subjekata (Lenk/Ropohl, 1987.). To je osobito važno s obzirom na značenje ljudskog zdravlja, pa je i Council of Europa prihvatio Konvenciju o ljudskim pravima i biomedicini (Council, 1997.).

Od kraja 70-ih godina u porastu je literatura iz ekološke etike – od filozofskih do empirijskih istraživanja i pregleda problema. To svjedoči o njezinu značenju u istraživanju uloge ekološke svijesti i njezine psihološke (Siebenhüner, 1996.), socijalne, teološke (Altner, 1989., 1991., 1992.; Auer, 1984.; Irrgang, 1992.), filozofske (Jonas, 1990.) itd. podloge za individualno i socijalno ponašanje.

U istraživanju smo odgovornost slojevito/stupnjevito definirali u četiri tipa. Svaki od njih proširuje krug čovjekove odgovornosti – od odgovornosti za sebe (čovjeka), za korisne životinje, živi svijet i živi i neživi svijet (Jonas, Altner, Auer). Ova četiri etos-tipa u biti tvore dvije temeljne orijentacije: antropocentričnu (egocentrično i utilitarno) i neantropocentričnu (ekocentrično i biocentrično). Polazimo od teze da je orijentacija prema jednom od tipova odgovornosti i izvan čovjekovih neposrednih interesa pretpostavka prihvaćanja ili barem podrška ekološkim kriterijima u razvojnoj politici, jer ovdje tipovi odgovornosti predstavljaju zapravo tipove etosa, o čemu postoji bogata literatura.

8. Konačno, valja napomenuti i to da je u posljednjem desetljeću provedeno više istraživanja, a nekoliko istraživanja (posebice empirijskih – 1988., 1992. i 1994.) i u Zavodu za sociologiju, u kojima je uključeno i pitanje zaštite okoliša i razvoja. O tome je referirano u nekim studijama (Cifrić, 1990.) i u časopisima (Kufirin, 1995.), osobito u socijalnoj ekologiji. Rezultati ovog istraživanja prilog su raspravi o ulozi ekoloških kriterija u razvoju Hrvatske u kontekstu obnove. Pritom polazimo od teze da će se vremenskim trajanjem i ostvarivanjem ciljeva materijalne obnove sve više uvažavati ekološki kriteriji i time integrirati u operacionalizaciju strategije (konceptije) razvoja.

Uzorak i metode istraživanja

U ovom članku iznose se rezultati samo jednog segmenta empirijskog sociologijskog istraživanja koje je provedeno početkom 1997. godine u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Uzorak istraživanja (N=685) činili su studenti prve (388) i završne godine studija (297) četiriju skupina fakulteta na Zagrebačkom sveučilištu: društveno-humanističke (Filozofski fakultet i Hrvatski studiji – 183), tehničke (Fakultet strojarstva i brodogradnje – 187), medicinske (Medicinski fakultet – 158) i agronomске (Agronomski fakultet –

157). Prikupljanje podataka izvršeno je kolektivnim anketiranjem. Anketiranje su obavili kvalificirani anketari.

Za ispitivanje "usklađivanja gospodarskog razvoja i poratne obnove sa zaštitom okoliša" konstruiran je instrument od devet tvrdnji kojima je bila pridružena skala ocjenjivanja Likertova tipa (1=uopće se ne slažem, 2=ne slažem se, 3=ne znam, ne mogu procijeniti, 4= slažem se i 5=potpuno se slažem). Za utvrđivanje tipova odgovornosti, odnosno etos-tipova, postavljene su četiri tvrdnje koje reprezentiraju pojedinu etičku poziciju: egocentričnu, utilitarističnu, biocentričnu i holističnu. Ispitanici su mogli prihvatiti samo jednu. Slično je i s instrumentom za utvrđivanje odnosa prema državnom suverenitetu nad prirodnim dobrima. Postavljene su tri tvrdnje na primjeru prašume i države Brazil: potpuni državni suverenitet nad prirodnim dobrima, suverenitet se može ograničiti s naknadom ili bez naknade, a ispitanici su birali njima najprihvatljiviju.

U obradi rezultata rabljene su standardne statističke procedure. Izračunati su frekvencije, postoci te aritmetičke sredine i standardne devijacije. Za utvrđivanje statistički značajnih razlika na pojedinim sociodemografskim obilježjima ispitanika rabljeni su t-test, hi-kvadrat test i analiza varijance, a za utvrđivanje značajnih razlika parova skupina unutar pojedinih obilježja rabljen je Scheffeov test. Za utvrđivanje latentnih dimenzija rabljena je multivarijatna analiza pod komponentnim modelom i uz GK kriterij sažimanja dimenzionalnosti. Oblimin transformacijom bazične solucije dobivene su latentne dimenzije.

Cilj ovog članka je prezentiranje rezultata percepcije "usklađivanja gospodarskog razvoja i poratne obnove sa zaštitom okoliša". Posebno smo analizirali utjecaj i važnost pojedinih sociodemografskih obilježja. Odgovori na to pitanje uspoređivani su s odgovorima o "tipovima odgovornosti za ekološke uvjete života" i s odgovorima o "odnosu prema državnom suverenitetu nad prirodnim dobrima".

REZULTATI I RASPRAVA

Pregled rezultata po česticama

Iz tablice 1. (sljedeća stranica) vidi se da se za nekolicinu tvrdnji (1., 8. i 9.) svaki četvrti ili peti ispitanik nije mogao opredijeliti prihvaća li ili ne navedenu tvrdnju ("ne zna, ne može procijeniti"). Sadržaj ovih tvrdnji odnosi se na uvjete (usporevanje gospodarskog rasta, ograničavanje suvereniteta i izgradnje teške industrije) pod kojima daju prednost zaštiti okoliša. Kod dvije tvrdnje (3. i 6.) postotak onih koji "neopredijeljenih" je ispod 10 posto.

Tvrdnje	1+2	3	4+5	M
1. Zaštiti okoliša treba dati prednost pred gospodarskim razvojem, čak i kad bi to značilo sporiji gospodarski rast i nižu zaposlenost	32.9	22.5	44.6	3.19
2. Podržao bih povećanje poreza, kad bih bio siguran da će tako prikupljena sredstva biti upotrijebljena za zaštitu okoliša	28.3	16.7	55.0	3.30
3. Proizvode koji nesumnjivo štete okolišu trebalo bi dodatno oporezovati razmjerno njihovoj štetnosti, a prikupljena sredstva usmjeriti u zaštitu okoliša	4.2	6.9	88.9	4.33
4. Sva industrijska i druga postrojenja koja su veliki zagađivači treba zatvoriti ako u sljedeće dvije godine ne smanje zagađivanje na razinu standarda koji vrijede u zapadnoeuropskim zemljama	10.5	13.9	75.8	4.01
5. Hrvatski zakoni o zaštiti okoliša moraju biti blaži nego u razvijenim zapadnoeuropskim zemljama dok se ne završi obnova i ne razvije gospodarstvo	56.6	17.5	25.8	2.49
6. Hrvatska vlada mora poduzeti mnogo energičnije mjere da se zaštite prirodni resursi naše zemlje	4.1	8.6	87.3	4.28
7. Ako su neki prirodni resursi u privatnom vlasništvu, država se ne bi trebala miješati u to što vlasnik s njima radi	70.1	13.0	16.8	2.17
8. Hrvatska ne bi trebala potpisivati međunarodne sporazume koji se tiču zaštite okoliša, jer oni ograničavaju suverenitet naše zemlje nad njezinim teritorijem i prirodnim bogatstvima	68.6	21.5	9.9	2.05
9. U Hrvatskoj treba strogo ograničiti izgradnju postrojenja teške industrije	17.3	24.9	57.7	3.62

📌 **TABLICA 1**
Distribucija rezultata
po česticama⁵

Nekolicina izrazito asimetričnih distribucija pokazuje da se s nekim tvrdnjama visok postotak ispitanika "ne slaže" (tvrdnja 7. – 71.1 posto i 8. – 68.6 posto), odnosno "slaže se" (tvrdnje 3. – 88.9 posto, 4. – 75.8 posto, 6. – 87.3 posto).

Rezultati istraživanja iz tablice 1. pokazuju da se tvrdnje prema prosječnim vrijednostima (aritmetičkim sredinama) mogu svrstati u tri skupine: najprihvaćenije s vrijednostima iznad 4 (tvrdnje 3., 4. i 6.), srednje prihvaćene s vrijednostima više od 3 (tvrdnje: 1., 2. i 9.) te najmanje prihvaćene s vrijednostima ispod 3 (tvrdnje: 5., 7. i 8.).

U svakoj skupini tvrdnji nalazimo neku logičnu povezanost. Tako se u prvoj skupini visoko prihvaćenih tvrdnji prepoznaje velik interes za prioritetnošću zaštite okoliša. Radi toga ispitanici su skloni poduprijeti zahtjeve da vlada poduzme energične mjere u zaštiti prirodnih resursa, a skloni su prihvatiti i razmjerno "dodatno oporezivanje" onih proizvoda koji štete okolišu. Prihvaćaju čak i "zatvaranje" industrijskih postrojenja (na dvije godine) dok ne uvedu standarde zapadnih zemalja.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 793-814

CIFRIĆ, I.:
ZAŠTITA OKOLIŠA...

U skupinu osrednje prihvaćenih tvrdnji ispitanici, u interesu zaštite okoliša, prihvaćaju "povećanje poreza", čak i "sporiji gospodarski rast i nižu zaposlenost" te "strogo ograničenje izgradnje postrojenja teške industrije".

Najmanje su prihvatljive tvrdnje koje govore o ublažavanju kriterija zaštite okoliša, tj. mjere potpune liberalizacije upravljanja i uporabe prirodnih dobara i okoliša. To se odnosi na liberaliziranje zakonskih mjera o okolišu, na slobodno raspolaganje privatnih vlasnika i na odustajanje od prihvaćanja međunarodnih mjera, pa i uz cijenu ograničavanja suvereniteta s međunarodnom zajednicom.

Latentne dimenzije prostora zaštite okoliša, obnove i razvoja

Multivarijatnom faktorskom analizom pod komponentnim modelom i uz GK kriterij redukcije značajnih dimenzija dobivena su dva faktora koji zajedno tumače 43.6 posto ukupne varijance. Utvrđena je korelacija među oblimin faktorima od -.201. Kriterij odabira varijabla u interpretaciji bila je saturacija 0,40 i više. Oblimin transformacijom bazične solucije dobivene su latentne dimenzije (tablica 2.) temeljem koje interpretiramo rezultate.

➔ TABLICA 2
Matrica strukture
oblimin faktora

Redni broj čestice	Faktor 1	Faktor 2
4	.67308	-.05951
6	.65437	-.15221
3	.64256	-.23537
9	.61119	.15810
1	.57896	-.28481
2	.52756	-.33676
8	-.03394	.76082
7	-.17963	.71245
5	-.29547	.56350
lambda	2.5439	1.3774
% ukupne varijance	28.3	15.3
% faktorske varijance	64.9	35.0

Prvi faktor sadrži šest visoko saturiranih (tvrdnji) čestica: (4) Zatvaranje industrijskih postrojenja za dvije godine ako ne reduciraju zagađivanje na razinu zapadnoeuropskih zemalja; (6) Energične vladine mjere u zaštiti prirodnih resursa Hrvatske; (3) Dodatno oporezivanje proizvoda razmjerno njihovoj štetnosti i usmjeravanje novca u zaštitu okoline; (9) Strogo ograničavanje izgradnje teške industrije; (1) Prednost zaštite okoliša pred industrijskim razvojem i uz cijenu usporenog gospodarskog rasta i zapošljavanja; (2) Povećanje poreza ako se upotrijebi za zaštitu okoliša. Odnos zaštite okoliša, obnove i razvoja percipira se preko strogih ekoloških kriteri-

ja, važnosti države i porezne politike u provođenju zaštitnih mjera. U usklađivanju gospodarskog razvoja i poratne obnove sa zaštitom okoliša prednost se daje zaštiti okoliša. Može mo ga nazvati ekološko-razvojna protekcionistička pozicija, odnosno jednostavnije – ekološki regulacijski protekcionizam.

Drugi faktor sadrži samo tri (tvrdnje) čestice: (8) Hrvatska ne treba potpisivati međunarodne sporazume u zaštiti okoliša jer oni ograničavaju suverenitet Hrvatske; (7) Država se ne bi trebala miješati u raspolaganje prirodnim resursima u privatnom vlasništvu; (5) Dok se ne završi obnova i ne razvije gospodarstvo, hrvatsko zakonodavstvo o zaštiti okoliša trebalo bi biti blaže. Sadržaj ovih čestica nedvojbeno pokazuje da je riječ ponajprije o odnosu zaštite okoliša i obnove. Ovdje je riječ o pitanjima liberalnijeg odnosa države i zakonskih propisa u zaštiti okoliša u vrijeme obnove, ali zaštiti suvereniteta. Prednost imaju poratna obnova i državni suverenitet. U ovom je faktoru riječ o razvojno-ekološkoj liberalnoj poziciji, pa ga možemo nazvati suverenitetom i razvojem uz ekološki regulacijski liberalizam, odnosno jednostavnije ekološki regulacijski liberalizam.

Sociodemografska obilježja (razlike u percepcijama ispitanika)

U daljnjoj analizi potražiti ćemo odgovor na pitanje kako utječu pojedina sociodemografska obilježja ispitanika na njihove odgovore. Zanima nas postoje li statistički značajne razlike unutar svakog obilježja, tj. između pojedinih skupina ispitanika u nekom obilježju. Za utvrđivanje značajnosti razlika primijenjene su statističke tehnike: t-test i analiza varijance, a za utvrđivanje razlika skupina unutar nekog obilježja Scheffeov test. Testiranje je provedeno na razini $P < 0.05$.

● TABLICA 3
Razlike u stupnju
slaganja prema
sociodemografskim
obilježjima
(analiza varijance)

Tvrdnje	Spol	Obrazovanje majke	Materijalno stanje	Religio- znost	Vjero- ispovijest	Godina studija
	t	F	F	F	t	t
1.	-	-	-	-	-	-
2.	2.16	-	-	-	-	-
3.	2.38*	-	4.167	-	-	-
4.	2.93*	5.146*	3.480	-	-	-
5.	-	-	-	-	-	-
6.	2.99*	-	3.157	-	-	-
7.	-	4.255	-	-	-	3.11
8.	-	-	-	3.237	2.47*	3.37*
9.	-	-	3.935	-	-	2.16

($P < 0.05$; * $P < 0.01$)

U tablici 3. prikazane su samo one vrijednosti testova sociodemografskih obilježja i tvrdnji za koje je utvrđeno da su statistički značajne. Naime, dva obilježja: "obrazovanje oca"

i "vrsta naselja" u kojemu je ispitanik živio u vrijeme po-
hađanja srednje škole nisu se pokazala diskriminatornim, tj.
na njima nisu utvrđene statistički značajne razlike. Valja na-
pomenuti i to da se u dvije tvrdnje (1. i 5.) niti jedno obilježje
nije pokazalo diskriminatornim. U ove dvije tvrdnje ispitanici
su pošli od različitih kriterija za ocjenu slaganja. U prvoj
tvrdnji daje se prednost zaštiti pred gospodarskim razvojem i
izražena je spremnost na "žrtvovanje", tj. na prihvaćanje spo-
rijeg rasta i nižu stopu zapošljavanja. U drugoj tvrdnji izra-
žava se spremnost na "žrtvovanje" okoliša, a daje prednost ob-
novi i razvoju. Svaka od tvrdnji na jednostavan način iz-
ražava jednu logičnu poziciju a u osnovi isto stajalište, u liter-
aturi već dobro poznatu, pa i apsolviranu, dvojbu – okoliš ili
razvoj. Prva tvrdnja to eksplicitnije izražava, a druga je zan-
imljiva po tome što predstavlja interpretativni (kontekstualni)
simbol. Naime, prije nekoliko godina u istraživanjima se mo-
glo postaviti "dilemu": okoliš ili oslobođenje (Cifrić, 1992. i 1993.),
a danas, nakon završetka rata, eventualno dvojbu: okoliš ili
razvoj. Danas crno-bijeli diskurs može imati samo metodičku
važnost, a ne realnu osnovu u razmišljanju o njihovu suod-
nosu u programima obnove i razvoja. Zaštita okoliša mora bi-
ti integralni dio koncepcije razvoja. Vratimo se komentaru re-
zultata t-testa i analize varijance.

1. *Spol* kao obilježje pokazao se značajan na četiri vari-
jable. U sve četiri žene se značajno više nego muškarci slažu
sa sadržajem tvrdnji. One su odlučnije u zahtjevima vladi za
poduzimanje energičnih mjera u zaštiti okoliša; prije bi prih-
vatile dodatni (ekološki) porez, povećanje poreza zagađivači-
ma i čak zatvaranje pogona.

2. Analiza varijance je utvrdila da se *stupanj obrazovanja* is-
pitanikove majke pokazao značajnim za dvije varijable (4. i
7.). U oba slučaja Scheffeoov test je izdvojio parove značajnih
razlika. Za strogo poštivanje zapadnoeuropskih standarda,
pa i zatvaranje pogona ako tome ne udovolje, utvrđena je
značajna relacija razlika parova: majke sa srednjom – majke s
višom i visokom naobrazbom. One sa srednjom naobrazbom
značajno su više sklone podržati ovu tvrdnju. Za slobodno ra-
spolaganje prirodnim resursima u privatnom vlasništvu Sche-
ffeovim testom je utvrđena značajna relacija razlika parova:
majke s najviše završenom osnovnom izobrazbom – majke s
višom i visokom izobrazbom. One s najnižom naobrazbom
značajno su više sklone podržati ovakvo "liberalno" stajalište.

3. Procjena *materijalnog stanja obitelji* pokazala se značaj-
nom u četiri varijable, tj. u tvrdnjama: (a) da proizvode koji
štete okolišu treba dodatno oporezovati (3.). Scheffeoov test je
utvrdio značajnu relaciju razlika između skupina: "bolje od
prosjeaka" – "prosječno". Natprosječni više podržavaju ovu tvr-

dnju; (b) da treba zatvoriti zagađivače ako ne usklade standarde sa zapadnoeuropskim (4.). Nisu utvrđene relacije parova značajnih razlika kao i kod tvrdnje (c) da vlada mora energičnije zaštititi prirodne resurse i okoliš (6.) te (d) da treba strogo ograničiti izgradnju teške industrije (9.). Scheffeov test je utvrdio postojanje značajne relacije razlika između skupine ispitanika koji procjenjuju da je materijalno stanje njihove obitelji "bolje od prosjeka" i skupine koja ga procjenjuje "prosjecnim". Prvi su skloniji slaganju s ovom tvrdnjom.

4. Religioznost – *odnos prema vjeri* – pokazao se statistički značajnim samo na tvrdnji (8.) da bi potpisivanje međunarodnih sporazuma ograničavalo suverenitet Hrvatske. MRT je utvrdio značajnu razliku između onih koji sebe drže "vjernikom, ali ne prihvaća sve što mu vjera i crkva propovijeda" i "ne-vjernika". Ovoj su tvrdnji skloniji "vjernici, ali...". Rezultati nekih ranijih istraživanja pokazuju uvjerenje oko 70 posto ispitanika u efikasnost međunarodnih konvencija kao sredstva u zaštiti okoliša (Kufrin, 1995.:181).

5. Konfesionalna pripadnost – *vjera*, pokazala se statistički značajnom varijablom također samo na jednoj (8.), onoj istoj tvrdnji kao i varijabla "religioznost". T-test je pokazao da "rimokatolici" značajnije prihvaćaju ovu tvrdnju nego "ostali".

Zanimljivo je da se dvije posljednje varijable (religioznost i konfesionalnost) u testiranju njihove značajnosti pokazuju značajnima samo u svezi sa zaštitom nacionalnog suvereniteta. Pretpostavka tome vjerojatno može biti u izjednačavanju "vjerskog" i "nacionalnog". Osjećaj pripadnosti vjeri (a većina ispitanika su rimokatolici) znači i pripadnosti suverenoj hrvatskoj naciji, dakle Hrvatskoj, pa je povećana i osjetljivost na suverenitet Hrvatske.

6. *Godina studija* (prva i završna) pokazuje statistički značajne razlike na tri tvrdnje 7., 8. i 9.) U sve tri tvrdnje studenti prve godine značajno više prihvaćaju navedene tvrdnje od studenata završne godine studija. Brucoši značajno više podržavaju tvrdnje: da se država ne treba miješati u to što privatni vlasnik čini s prirodnim resursima; da Hrvatska ne bi trebala potpisivati međunarodne konvencije jer one ograničavaju njezin suverenitet nad prirodnim dobrima te da u Hrvatskoj treba strogo ograničiti izgradnju postrojenja teške industrije.

Usklađivanje gospodarskog razvoja Hrvatske i odgovornost za ekološke uvjete života

U nastavku analize zanimalo nas je kakav je odnos između mišljenja ispitanika o "usklađivanju gospodarskog razvoja i poratne obnove sa zaštitom okoliša" i mišljenja "o čovjekovoj odgovornosti za ekološke uvjete života". Usporedbe ćemo iz-

vršiti pomoću rezultata analize varijance, i to svake pojedine varijable prvog pitanja (tvrdnje 1 – 9) i oblimin faktora tih tvrdnji. Prije usporedbe ovih dvaju pitanja navest ćemo postotke odgovora o čovjekovoj odgovornosti (tablica 4.). Rezultati odgovora na prvo pitanje navedeni su u tablici 1.

Odgovori	%
1. Čovjek je odgovoran samo za sebe, tj. samo za svoju vrstu (egocentrični)	1.5
2. Čovjekova odgovornost proteže se i na njemu korisne biljke i životinje (utilitaristi)	1.5
3. Čovjekova odgovornost proteže se na sve biljne i životinjske vrste (biocentrični)	5.7
4. Čovjekova odgovornost proteže se na sav biljni i životinjski svijet (holisti)	91.4

➔ **TABLICA 4**
Etos-tipovi:
Stavovi o čovjekovoj
odgovornosti za
ekološke uvjete života⁶

Nedvojbeno je da najveći postotak studenata zastupa holistički stav po kojemu čovjek mora preuzeti odgovornost za cjelinu planeta, odnosno uvjeta života. Antropocentrični ili utilitaristički pristupi (1. i 2.), barem kad je riječ o odgovornosti, prihvatljivi su zaista malom broju ispitanika. To je svakako dobra indicija za projektiranje strožih ekoloških kriterija i u procesu poratne obnove i razvoja Hrvatske.

Odgovore u svezi sa svakom tvrdnjom uspoređivali smo s tipom odgovornosti, kako bismo utvrdili postoje li razlike među tipovima odgovornosti (tablica 5.). Isto to je učinjeno s faktorima "ekološki regulacijski protekcionizam" (F1) i "ekološki regulacijski liberalizam" (F2), što je prikazano u tablici 6.

➔ **TABLICA 5**
Usklađivanje
gospodarskog
razvoja:
razlike tipova
odgovornosti
(analiza varijance)

Tvrdnje	F	P	Aritmetičke sredine skupina ⁷				Parovi razlika
			1	2	3	4	
1.	2.7141	.0440	3.000	2.500	2.846	3.232	
2.	2.5120	.0576	2.888	2.900	2.923	3.347	
3.	3.8470	.0095	3.800	3.800	4.153	4.367	
4.	7.3625	.0001	2.600	3.700	3.923	4.054	3,4-1
5.	1.1127	.3432	3.200	2.500	2.538	2.472	
6.	3.7068	.0115	3.600	4.400	4.051	4.317	4-1
7.	2.3206	.0741	3.100	2.200	2.076	2.168	
8.	1.9751	.1164	2.800	2.100	1.846	2.051	
9.	1.2510	.2903	3.300	3.400	3.359	3.651	

Dobivene vrijednosti analizom varijance pokazuju da se samo u četiri slučaja odgovori ispitanika međusobno razlikuju. Značajne razlike utvrđene su samo u tvrdnjama 1., 3., 4. i 6.

Aritmetičke sredine nam omogućuju prepoznavanje tih razlika. Ispitanici koji prihvaćaju stav da se čovjekova odgovornost proteže na sav živi i neživi svijet značajno su više od drugih ispitanika skloni prihvatiti spomenute četiri tvrdnje. Oni će značajno više od drugih (1) dati prednost zaštiti okoliša pred gospodarskim razvojem i uz cijenu njegove sporosti

i niže zaposlenosti, (3) skloniji su više zagovarati oporezivanje proizvoda koji štete okolišu i (4) zahtjevima za zatvaranje zagađivačke industrije dok ne smanji zagađivanje na razinu zapadnoeuropskih država te (6) energičnije podržati hrvatsku vladu u zaštiti prirodnih resursa.

Scheffeov test je u dva slučaja (tvrdnja 4. i 6.) izdvojio međusobne parove značajnih razlika. Značajno se razlikuju u stavu prema zatvaranju zagađivačke industrije (4.). Ispitanici koji čovjekovu odgovornost shvaćaju kao odgovornost za sve biljne i životinjske vrste ili pak za sav živi i neživi svijet razlikuju se od ispitanika koji drže da je čovjek odgovoran jedino za sebe (svojoj vrsti). Privremeno zatvaranje zagađivačke industrije više podržavaju ispitanici s biocentričkim i holističkim tipom odgovornosti nego s antropocentričkim. Isto tako je utvrđen par značajnih razlika između holista i antropocentrista o poduzimanju energičnih mjera u zaštiti prirodnih resursa naše zemlje (6.).

Osim na pojedinim varijablama, kao što je već rečeno, analiza varijance je rađena i na faktorima. Iz tablice 6. vidljivo je da su samo na jednom faktoru (faktor 1) utvrđene statistički značajne razlike između aritmetičkih sredina ($p < 0.05$) s obzirom na tip odgovornosti. Test je utvrdio postojanje dva para međusobno značajnih razlika, i to: (a) između skupine ispitanika s odgovorom "Čovjekova odgovornost proteže se na sav živi i neživi svijet" (holisti) i skupine ispitanika s odgovorom "Čovjek je odgovoran samo za sebe, tj. svoju vrstu" (antropocentristi); (b) između skupine ispitanika holističkog tipa odgovornosti i biocentričkog tipa odgovornosti. Iz oba slučaja zaključujemo da su holisti značajno skloniji nego antropocentristi ili biocentristi "ekološkom regulacijskom protekcionizmu" (F1).

● **TABLICA 6**
Usklađivanje
gospodarskog
razvoja:
razlike tipova
odgovornosti
(analiza varijance)

Faktori	F	P	Aritmetičke sredine skupina ⁸			
			1	2	3	4
Faktor 1 (regulacijski protekcionizam)	6.484	.0002	-.9807	-.5108	-.4024	.0474
Faktor 2 (regulacijski liberalizam)	2.222	.0843	.8290	.1246	-.0785	-.0091

Usklađivanje razvoja Hrvatske i suverenitet nad prirodnim dobrima

U ovom ćemo odjeljku analizirati odnos između odgovora o suverenitetu nad prirodnim dobrima i odgovora o usklađivanju gospodarskog razvoja, poratne obnove i zaštite okoliša. Povod tome su odgovori ispitanika na tvrdnju 8.: "Hrvatska ne bi trebala potpisivati međunarodne sporazume koji se tiču zaštite okoliša, jer ograničavaju suverenitet naše zemlje nad

njezinim teritorijem i prirodnim bogatstvima" (tablica 1.) i rezultati testiranja razlika sociodemografskih varijabla (tablica 3.). Kao što je već navedeno, 68 posto ispitanika se ne slaže, 21 posto "ne može procijeniti", a svega 9 posto ispitanika slaže se s tom tvrdnjom. Utvrđeno je također da postoji značajno veće slaganje s tom tvrdnjom onih ispitanika koji procjenjuju svoje zdravstveno stanje "zadovoljavajuće" ili "loše", odnosno koji sebe drže "vjernicima". To nas je potaknulo na to da provjerimo zalažu li se ispitanici koji štite suverenitet Hrvatske istodobno i za obranu suvereniteta nad prirodnim dobrima neke druge zemlje. Zato smo rabili već spomenutu tvrdnju (8.) i odgovore na posebno pitanje o suverenitetu nad prirodnim dobrima i njegovom ograničavanju.⁹ Radi zanimljivih odgovora navest ćemo rezultate za sve čestice iz tablice 1.

➔ TABLICA 7
Razvoj Hrvatske
i suverenitet nad
prirodnim dobrima:
razlike među
skupinama
(analiza varijance)

Legenda:
1 = potpuni suverenitet;
2 = ograničavanje
suvereniteta uz
naknadu;
3 = ograničavanje
suvereniteta bez
naknade

Tvrdnje	F	P	Aritmetičke sredine skupina ¹⁰			Skupine razlika
			1	2	3	
1.	4.0327	.0182	2.650	3.127	3.295	
2.	4.9157	.0076	2.750	3.228	3.427	3-1
3.	.6681	.5130	4.250	4.304	4.372	
4.	17.4130	.0000	3.000	3.912	4.193	2-1, 3-1, 3-2
5.	2.5114	.0819	2.900	2.559	2.396	
6.	5.5340	.0041	3.850	4.230	4.378	3-1
7.	1.8686	.1551	2.650	2.145	2.179	
8.	3.9835	.0191	2.650	1.973	2.089	1-2
9.	5.7805	.0032	3.100	3.528	3.759	3-1, 3-2

U tri tvrdnje nisu utvrđene statistički značajne razlike između navedenih skupina ispitanika (3., 5. i 7.). U svim ostalim tvrdnjama postoje statistički značajne razlike (na razini $p < 0.05$, a kod nekih i većoj). Schefffeov test je utvrdio postojanje parova značajnih razlika kod svih tvrdnji u kojima se pokazala statistički značajna razlika osim u prvoj tvrdnji.

Zanimljivo je da se sa svim tvrdnjama (u kojima su utvrđeni parovi značajnih razlika) značajno više slažu ispitanici koji prihvaćaju ograničavanje suvereniteta s naknadom (skupina 2.) ili bez naknade (skupina 3.), osim u tvrdnji 8. Tu tvrdnju značajno više podržavaju ispitanici koji inače drže da država ima potpuni suverenitet nad prirodnim dobrima (skupina 1.) od ispitanika koji prihvaćaju ograničavanje suvereniteta uz naknadu (skupina 2.). Na taj se način potvrđuje konzistentnost jedne skupine ispitanika koja nacionalnom suverenitetu daje apsolutnu prednost pred zaštitom prirodnih dobara. Tvrdnja 8. je to pokazala za Hrvatsku, a analiza (varijance) usporedbe s primjerom prašume i Brazila ponovno potvrdila.

Bilo bi nesigurno, osim hipotetički, tvrditi da su vjernici (religiozni ljudi) inače više skloni podržavanju suvereniteta i

u pitanjima zaštite okoliša, pa i onda ako je u pitanju puno značajniji problem ljudske "ekološke egzistencije", tj. pitanje uvjeta u globalnim razmjerima. Svakako valja reći i to da ovaj primjer prašume i Brazila možda ne izražava dosta sučeljavanje nacionalnog suvereniteta nad prirodnim dobrima prema uništavanju prirodnih dobara. Zato ove nalaze treba provjeravati, kao uostalom i svake druge.

Radi analize odnosa između odgovora o suverenitetu nad nacionalnim dobrima i odgovora o usklađivanju gospodarskog razvoja, obnove sa zaštitom okoliša, rađena je analiza varijance na dobivena dva faktora (tablica 2.). Samo se na prvom faktoru pokazala statistički značajna razlika između skupina ispitanika s obzirom na odgovor o suverenitetu.

● **TABLICA 8**
Usklađivanje
gospodarskog razvoja
i suverenitet:
razlike između skupina

	F	P	Aritmetičke sredine skupina ¹¹			Skupine razlika
			1	2	3	
Faktor 1 (regulacijski protekcionizam)	14.667	.0000	-.7695	-.1290	.1832	2,3-1 3-2
Faktor 2 (regulacijski liberalizam)	2.664	.0704	.475	-.0469	.0152	

Testom su utvrđene tri skupine parova značajnih razlika. Sve tri se međusobno značajno razlikuju. Ispitanici koji prihvaćaju ograničavanje suvereniteta nad prirodnim dobrima (s naknadom ili bez naknade) više su skloni nego zagovornici potpunog suvereniteta prihvaćanju "ekološkog regulacijskog protekcionizma". Osim toga, u prihvaćanju ovog faktora značajno se razlikuju zagovornici ograničavanja državnog suvereniteta bez naknade od zagovornika ograničavanja suvereniteta uz naknadu.

Iako u drugom faktoru aritmetičke sredine indiciraju veću sklonost zagovornika apsolutnog državnog suvereniteta (skupina 1.) sadržaju ovog faktora (tj. "ekološko regulacijskom liberalizmu"), nije utvrđena statistički značajna razlika ($P=0.0704$) između ispitanika.

Rezultat na prvom faktoru može se tumačiti tako što zagovornici ograničenog državnog suvereniteta nad prirodnim dobrima vjerojatno polaze od vrijednosti prirodnih dobara, a time i ideje njihove zaštite, pa tu ideju zaštite prenose i na hrvatske uvjete obnove i razvoja. Rezultat na drugom faktoru pretpostavlja prioritet prava države na raspolaganje prirodnim dobrima, tj. državni suverenitet pred zaštitom okoliša. To u našim uvjetima obnove znači prihvaćanje liberalnijih ekoloških mjera i "slobodnije" postupanje s prirodnim dobrima i okolišem.

ZAKLJUČCI I KOMENTAR

Rezultati empirijskog istraživanja predstavljaju "presjek" aktualnih mišljenja o pitanjima zaštite okoliša, obnove i razvoja. S obzirom na to i na populaciju koju smo istraživali (studenti), rezultate držimo indikativnim. U instrumentu su postav-

ljena po dva pitanja o odnosu gospodarstva i okoliša (1. i 5.), o pravu vlasništva na prirodna dobra i suverenitetu (7. i 8.), o odnosu prema zagađivačima (4. i 9.), o porezima u proizvodnji i proizvodima (2. i 3.), te jedno o stajalištu vlade (6.).

1. Homogenost studentske populacije došla je i ovdje do izražaja tako što je utvrđeno vrlo malo statistički značajnih razlika po obilježjima ispitanika. Štoviše, u dvije tvrdnje nisu utvrđene razlike niti za jedno obilježje, što može biti signifikantno za trenutak razmišljanja o odnosu zaštite okoliša i obnove. Tako se u jednoj tvrdnji (1.) daje prednost zaštiti okoliša pred gospodarskim razvojem, čak i uz uvjet sporijeg razvoja i zapošljavanja, što znači strogo uvažavanje ekoloških kriterija, a u drugoj čestici (5.) zahtijevaju se blaži ekološki kriteriji dok traje obnova. Zajednički se za njih može reći: uvažavati ekološke kriterije, ali u obnovi "progledati" i ne primjenjivati zapadnoeuropske kriterije. Međutim, kako to pokazuju rezultati u tablici 1., u prvoj čestici nema izrazite sklonosti ispitanika niti za podršku niti za protivljenje, a u drugoj (5.) većina je ispitanika protiv ublažavanja ekoloških kriterija i u vrijeme obnove.

2. Zanimljivi su odgovori o državnom ograničavanju prava vlasnika na prirodna dobra i o ograničavanju nacionalnog suvereniteta potpisivanjem međunarodnih sporazuma. Vrlo mali postotak ispitanika drži da se država ne bi trebala miješati u privatno vlasništvo na prirodnim dobrima (16 posto) i da ne bi trebalo potpisivati ekološke konvencije zbog njihova utjecaja na ograničavanje suvereniteta (9 posto). U kontekstualnom smislu to je ekološki progresivno polazište, jer ekološke kriterije nadređuje (1) privatnom vlasništvu (a ono je u Hrvatskoj postalo neupitna društvena osnova) i (2) čak nacionalnom suverenitetu.

3. U općem opredjeljenju ispitanici daju prednost zaštiti okoliša i očekuju energičnu vladinu politiku u zaštiti okoliša i prirodnih resursa. U tom sklopu je ekološko oporezivanje prihvaćeno kao moguća i kao uvjetna mjera u zaštiti okoliša. Uvjet ekološkog oporezivanja, osobito zbog dodatnog zagađivanja, jest ulaganje tih sredstava u zaštitu okoliša.

4. U ranijim istraživanjima dobili smo slične ili gotovo identične rezultate, pa se može reći da u Hrvatskoj u studentskoj populaciji postoje već strukturirana mišljenja i orijentacije koji indiciraju zahtjeve za visokim uvažavanjem ekoloških kriterija i potporu potrebnoj i nedvojbeno sustavnoj modernoj ekološkoj politici. Mladi, vjerojatno iz različitih izvora – mediji, naobrazba itd., prihvaćaju nove ideje oblikovanja drukčijeg životnog prostora i novog okoliša.

5. Faktorskom analizom dobivene su dvije latentne (oblimin) strukture prostora zaštite okoliša, obnove i razvoja, i to:

ekološki regulacijski protekcionizam (F1) i ekološki regulacijski liberalizam (F2). Značajne razlike između skupina parova na faktoru 1 pokazale su da su ispitanici koji prihvaćaju ograničavanje državnog suvereniteta nad prirodnim dobrima više skloni prihvaćanju različitih strožih mjera u zaštiti okoliša nego zagovornici potpunog suvereniteta nad prirodnim dobrima.

6. Usporedba odgovora na pitanje o usklađivanju gospodarskog razvoja i poratne obnove sa zaštitom okoliša s odgovorima o tipovima odgovornosti čovjeka za ekološke uvjete života pokazala je da postoje statistički značajne razlike samo u četiri tvrdnje / (1) prednost zaštiti okoliša pred gospodarskim razvojem i uz sporiji razvoj, (3) dodatno oporezivanje proizvoda koji zagađuju, (4) zatvaranje zagađivačke industrije do smanjivanja zagađivanja na europsku razinu i (6) energične mjere vlade u zaštiti prirodnih resursa Hrvatske/. Ispitanici koji prihvaćaju odgovornost čovjeka za sav živi i neživi svijet (holistički etos) značajnije su skloni ovim tvrdnjama nego ispitanici koji čovjekovu odgovornost reduciraju na njegovu vrstu (antropocentrički etos).

To je potvrdila i analiza varijance na (latentnim dimenzijama) faktorima. Statistički značajne razlike između skupina (stupnjeva) odgovornosti utvrđene su na dimenziji "ekološki regulacijski protekcionizam" (F1) s tim da su se utvrdili parovi značajnih razlika: "holisti" – "antropocentri", te "holisti" – "biocentri". Zagovornici holističkog etosa (odgovornosti) značajno više prihvaćaju "ekološki regulacijski protekcionizam".

7. Usklađivanje gospodarskog razvoja i poratne obnove sa zaštitom okoliša jedna je od ključnih dimenzija općenito razvoja hrvatskog društva u kojoj nisu samo materijalni niti zaštitarski aspekti nego i kulturni. Razvoj, kako to pokazuje povijest modernih društava, nije ovisio samo o njihovoj moći: ekonomskom ili političkom kapitalu, nego i o raspoloživom kulturnom kapitalu (što će reći i vrednotama i naobrazbi) i sposobnosti politike da se socijalne i kulturoške ideje razvojno oblikuju i praktično ostvare.

U istraživanju se pokazalo da su danas – o pitanjima gospodarskog razvoja, obnove i zaštite okoliša u Hrvatskoj – prisutne konceptijski dvije razvojne orijentacije. Prva, kratkoročna, polazi od objektivne realnosti i u prvi plan postavlja ciljeve neposredne poratne obnove materijalnih dobara i učvršćivanja državnog suvereniteta kao osnove budućeg razvoja. Ona u ekološkoj politici zahtijeva liberalniji pristup kriterijima zaštite. Druga, dugoročna, polazi od objektivnih vrijednosti nekih dobara (prije svega prirodnih dobara) koja se često ne prepoznaju kao takva i zagovara strože kriterije njihove zaštite. I ne samo to, nego pretpostavlja da čuvanjem pri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 793-814

CIFRIĆ, I.:
ZAŠTITA OKOLIŠA...

rodnih resursa i kriteriji koji iz toga proizlaze jesu primarni i legitimni kriteriji politike dugoročnog razvoja.

Ove dvije latentne dimenzije predstavljaju socijalna opredjeljenja u istom socijalno-razvojnem prostoru koji smo nazvali "usklađivanje gospodarskog razvoja, poratne obnove i zaštite okoliša". One nemaju obilježje sukcesivnosti, nego autonomnosti. To, međutim, ne znači da se u konkretnoj praksi sukcesivno ne apliciraju. Primjerice, svaki projekt i program razvoja (obnove materijalnih dobara) – od lokalne, preko regionalne, do nacionalne razine – može pratiti i program zaštite okoliša, ali moguće je – kao što se, na žalost, i događa – favoriziranje prvoga a zanemarivanje drugoga. Jer, ako se razvojni uspjesi ocjenjuju dužinom izbornog mandata, za politički pragmatizam korisniji je vidljivi utilitarizam od manje vidljivog "ekologizma".

BILJEŠKE

* Članak je napisan u okviru istraživačkog projekta Socijalnoekološki i modernizacijski procesi u Hrvatskoj (130700), odnosno njegovog podprojekta "Bioetika".

¹ Između 1950. i 1960. godine na Zemlji je vođeno 12, a između 1990. i 1992. godine čak 43 rata (Reheis, F. (1996.:16).

² Pojam "Globalne promjene" podrazumijeva čitav niz antropogeno induciranih promjena na zemljinom sustavu. Najčešće govorimo o klimatskim promjenama, degradaciji tla, problemima globalne prehrane, rastu pučanstva, razvojnim disparitetima, smanjenju šumskih područja, urbanizaciji, preiskorištavanju svjetskih mora, smanjenju biološke raznolikosti, problematici otpada, nestašici i zagađenju slatkih voda. Naziva ih se "sindromima globalnih promjena" (Brand/Hrsg/, 1997.: 73).

³ Mislimo na regionalne interesne organizacije kao što su: NAFTA (SAD, Kanada, Meksiko), Andska grupa (Bolivija, Ekvador, Kolumbija, Venezuela), Europska unija, ECO (privredni ugovor islamskih država, uključujući i ranije islamske republike SSSR-a), OPEC (države izvoznice nafte) itd.

⁴ "Poduzetnička se sloboda i vlasnička prava mogu iznimno ograničiti zakonom radi zaštite interesa i sigurnosti Republike, prirode, ljudskog okoliša i zdravlja ljudi" (Ustav Republike Hrvatske, Zagreb, 1991., čl. 50).

⁵ Pitanje je glasilo: "Jedan od problema s kojima je Hrvatska danas suočena jest usklađivanje gospodarskog razvoja i poratne obnove za zaštitom okoliša. Koliko se Vi osobno slažete sa svakom od navedenih tvrdnji, imajući u vidu sadašnje gospodarsko i socijalno stanje te stanje okoliša u našoj zemlji?"

⁶ Pitanje je glasilo: "Koja od navedenih tvrdnji najviše odgovara Vašem stavu o čovjekovoj odgovornosti za ekološke uvjete života (Zakružite jedan od odgovora)".

⁷ Brojevi u tablici odgovaraju sadržaju u tablici 5., a označavaju ove etos-tipove: 1 = egocentrični, 2 = utilitaristi, 3 = biocentrični, 4 = holisti.

⁸ Brojevi označavaju sadržaj kao u bilješci 7.

⁹ Pitanje je glasilo: "Neki prostori i ekosustavi iznimno su važni za život na čitavom planetu. Jedan od takvih prostora jest i prašuma koja se većim dijelom nalazi na području Brazila. Ona se već desetljećima intenzivno krči i tako smanjuje, što ima globalne klimatske i ekološke posljedice. Koja od navedenih tvrdnji najviše odgovara Vašem stavu o uporabi prašume?". Tri su bila ponuđena odgovora, i to: (1) da Brazil ima potpuni suverenitet nad svojim dobrima kako bi međunarodna zajednica ograničila uporabu prašume (2) uz naknadu ili (3) bez naknade. Dobiveni su sljedeći odgovori: 1 = 2.9 posto, 2 = 49.6 posto a 3 = 47.5 posto ispitanika.

¹⁰ Brojevi označavaju skupine navedene u bilješci 9.

¹¹ Brojevi označavaju skupine kao u bilješkama 9. i 10.

LITERATURA

- Altner, G. (1989.), *Ökologische Theologie*. Stuttgart: Kreuz.
- Altner, G. (1991.), *Naturvergessenheit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Altner, G. (1992.), *Über Leben*. Düsseldorf: Patmos.
- Altvater, E. (1992.), *Der Preis des Wohlstands*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Altvater, E./Mahnkopf, B. (1996.), *Grenzen der Globalisierung*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Auer, A. (1984.), *Umweltethik*. Düsseldorf: Patmos.
- Brand, K.-W. /Hrsg/ (1997.), *Nachhaltige Entwicklung*. Opladen: Leske+Budrich.
- Bruckmeier, K. (1994.), *Strategien globaler Umweltpolitik*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Cifrić, I. (1990.), *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*. Zagreb: Radničke novine.
- Cifrić, I. (1992.), Rat i ekocid. *Socijalna ekologija*, 1(2):143-158.
- Cifrić, I. (1993.), Rat i ekocid – usporedbe rezultata istraživanja 1992. i 1993. *Revija za sociologiju*, 24(1-2): 33-45.
- Council of Europe (1997.), *Convention of Human Rights and Biome-dicine*. Strasbourg.
- Foljanty-Jost, G. (1995.), *Ökonomie und Ökologie in Japan. Politik zwischen Wachstum und Umweltschutz*. Opladen: Leske+Budrich.
- Gehring, T, Oberthür, S. /Hrsg./ (1997.), *Internationale Umwelt-regime*. Opladen: Leske+Budrich.
- Hampicke, U. (1992.), *Ökologische Ökonomie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Huber, J. (1995.), *Nachhaltige Entwicklung*. Berlin: Sigma.
- Huntington, S. P. (1993.), The Clash of Civilisation. *Foreign Affairs*, Summer 1993:19-49.
- Immler, H. (1989.), *Vom Wert der Natur*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Irrgang, B. (1992.), *Christliche Umweltethik*. München/Basel: Reinhardt.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 793-814

CIFRIĆ, I.:
ZAŠTITA OKOLIŠA...

Jänicke, M. /Hg/ (1996.), *Umweltpolitik der Industrieländer*. Berlin: Sigma.

Jänicke, M. (1997.), *Umweltpolitik in der Globalisierungsfalle?* In: Biermann, F.; Büttner, S. i Helm, C. /Hg/. (1997.). *Zukunftsfähige Entwicklung*. Berlin: Sigma (181-190).

Jonas. H. (1990.), *Princip odgovornost*. Sarajevo: V. Masleša.

Kufrin, K. (1995.), *Socijalnoekološki akteri i zaštita okoliša*. *Socijalna ekologija*, 4(2-3):171-190.

Küng, H. (1992.), *Projekt Weltethos*. München/Zürich: Piper.

Küng, H./Kuschel, K.-J. (1993.), *Erklärung zum Weltethos*. München/Zürich: Piper.

Lenk, H./Ropohl, G. (1987.), *Technik und Ethik*. Stuttgart: Reclam.

Messner, D./Nuscheler, F. (1996.), *Global Governance*. Bonn: SEF.

Reheis, F. (1996.), *Die Kreativität der Langsamkeit. Neuer Wohlstand durch Entschleunigung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Rogić, I. (1996.), *Prinos poredbenij analizi ekološki horizonta prve i druge hrvatske modernizacije*. *Socijalna ekologija*, 5(4):489-500.

Schug, W./Léon J./Gravert, H. O. (1996.), *Welternährung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Siebenhüner, B. (1996.), *Umweltbewusstsein – weitergedacht!* Berlin: WZB FS II 96-402.

Simonis, U. E. (1994.), *Ökonomie und Ökologie*. Heidelberg: Müller.

Simonis, U. E. (1996.), *Weltumweltpolitik*. Berlin: Sigma.

Environmental Protection in the Reconstruction and Development of Croatia

Ivan CIFRIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

An empirical survey was conducted on a sample of students (N=685; 1997) attending four faculties at Zagreb University. Three instruments were constructed: for the perceptions of: (1) "coordinating economic development and postwar reconstruction", (2) "ethos-types" (egocentrics, utilitarians, biocentrics, holists), and (3) "state sovereignty over natural resources". The first instrument (1) uncovered two views: "ecological regulatory protectionism" – advantage to environmental protection executed by government measures and "ecological regulatory liberalism" – advantage to private ownership and liberal legislature. The other two instruments (2,3) indicate the following: 91% accept the holistic ethos and limitations of state sovereignty over natural resources. The comparison of instruments (1,2,3) shows the following: anthropocentrically oriented ethos-types (egocentrics and utilitarians) as well as supporters of unlimited state

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 793-814

CIFRIĆ, I.:
ZAŠTITA OKOLIŠA...

sovereignty over natural resources are more prone towards regulatory liberalism", while neoanthropocentrics (biocentrics and holists) and supporters of limited state sovereignty are more inclined towards "regulatory protectionism".

Umweltschutz im Rahmen des Wiederaufbaus und der Entwicklung Kroatiens

Ivan CIFRIĆ
Philosophische Fakultät Zagreb

1997 wurde unter Studenten von vier Fakultäten der Universität Zagreb eine empirische Umfrage durchgeführt (N = 685). Die konstruierten Instrumente sollten die Einstellung der befragten Person zu folgenden Punkten ermitteln: (1) "Harmonisierung von Wirtschaftsentwicklung und Wiederaufbau", (2) "Ethos-Typ der befragten Person (Egozentriker, Utilitarist, Biozentriker, Holist" und (3) "Staatsouveränität in bezug auf Rohstoffe und Naturgüter". Anhand des ersten Instruments (1) wurden zwei Auffassungen ermittelt: "ökologischer Protektionismus" zum einen – die Befürwortung des Umweltschutzes mittels staatlicher Maßnahmen, "ökologischer Liberalismus" zum anderen – die Befürwortung von Privateigentum und liberaler Gesetzgebung. Die beiden übrigen Instrumente (2, 3) ergeben folgende Einstellungen: 91% der Befragten zeigen ein holistisches Ethos und befürworten die Einschränkung der Staatsouveränität in bezug auf Rohstoffe und Naturgüter. Ein Vergleich der Instrumente (1, 2, 3) ergibt folgendes: anthropozentristisch orientierte Ethos-Typen (Egozentriker und Utilitaristen) sowie Befürworter einer uneingeschränkten Staatsouveränität in bezug auf Rohstoffe und Naturgüter neigen eher zu "ökologischem Liberalismus", während Nicht-Anthropozentriker (Biozentriker und Holisten) und Befürworter einer eingeschränkten Staatsouveränität eher zu "ökologischem Protektionismus" neigen.